

pregnanstva v prestolnico, ga je presenetila narasla revščina. »Ponižani in razžaljeni« (zaključeni junija 1861) so obnovili staro snov »Bednih ljudi«. London in Pariz, ki ju je obiskal leta 1862, sta poglobila iste vtise. Dostojevski je ogorčen zavrgel evropski svet. Ponoči je v Café Anglais napovedal začudenemu M. de Voguëju prihod preroka, ki bo na zid zapisal tri plameneče besede, znamenje za propad starega sveta.

Peterburška »vsakdanja fantastika, ki prekosi sleherno domišljijo«, je pri Dostojevskem vselej povezana z realnostjo. Dokazano je, da od-seva iz »Zločina in kazni« proces moskovskega visokošolca A. Danilova. Umor Nastasje Filipovne v »Idiotu« je posnet po procesu trgovca Ma-zurina. Sama Nastasja Filipovna je v prvotnem rokopisu označena kot »sovražna hči Olga Umecka«, t. j. spet resnična osebnost, obsojena zaradi požiga v hiši krutih staršev itd. »Za nas Dostojevski ni noben krščanski genij, tudi ne nacionalni pisatelj — za nas je junak socialne borbe 19. stoletja,« pravi v svoji knjigi O. Kaus.

Nedvomna zasluga predoktobrskega simbolizma je bil prelom z zastarelim, zgrešenim vrednotenjem Dostojevskega kot navadnega re-alista. Raskolnikova so dolgo imeli za skesanega zločinca in pisali o mukah vesti, čeprav to nikakor ne ustreza avtorjevi misli. Sele D. Me-režkovski (»Dostojevski i Tolstoj«, 1912) je opozoril, da prizna Raskol-nikov umor in odide v Sibirijo neskesan kot žrtev ideje, po kateri je obseden. Podoben je v tem Ivanu Karamazovu, ki se mu roga Hudič: »Ti bi drago plačal, da bi zvedel, zakaj prijaviti moraš svojo krivdo sodniku. Tvoja žrtev je popolnoma brez smisla. A vendar boš šel, ker ni to od tebe odvisno.« Niso pa upravičeni poizkusi simbolizma, da bi predstavili tvornost Dostojevskega v idejno področje izven meja literarne umetnosti. Tudi filozofsko obdelovanje kriminalne zasnove je bilo pri Dostojevskem nedvomno tako ali drugače povezano s sodobnimi obupnimi razmerami v domovini.

Breda Pogorelec

SINTAKTIČNE NAPAKE V ŠOLSKIH NALOGAH

Med govorom in pisanjem je občutna razlika. Vsakdanji govor je običajno spontana tvorba, odvisna od stopnje pozornosti, od trenutnega razpoloženja in posameznikovih izraznih zmožnosti; poleg artikuliranih izraznih sredstev obsega še celo vrsto tako imenovanih posrednih izraznih sredstev: različno intenziteto, različno stavčno tempo, pavze, mimiko, kretnje ostalih delov telesa in predmetno osnovo (kontekst). Pripovedovanje je vedno neposredno — če je odmaknjen predmet, je neposredno v posredovanju predmeta sobesedniku. Pisanje pa je resnično neposredno samo v pismu, ki je namenjeno določeni osebi in s tem direktno. Razlika med govorom in pisanjem je velika tudi zaradi pomanjkanja cele vrste posrednih izraznih sredstev, ki jih je mogoče le deloma nadomestiti

z ločili in z nekaterimi stavčnimi posebnostmi (elipsa in podobno), in zaradi urejenega toka misli, saj skuša vsaj šolan človek svoje misli in čustva podrediti zakonitostim normativne slovnice, s čimer pa je v izrazu utesnjen. Posebej velja to za otroka in mladostnika, ki se privajata tako pojmovnim operacijam kakor tudi zapisu vtisov in misli. V nasprotju z razsežnim in preobloženim trenutnim sprejemanjem odraslega vsebuje namreč otrokovo mišljenje vrsto nezanesljivih in površnih, z asociacijo slabo povezanih spoznav.

Šola oblikuje v učencu jezikovni izraz v knjižnem jeziku, to oblikovanje pa je dolgotrajen proces z različnimi stopnjami, ki so odvisne od učenčevega miselnega in predstavnega razvoja. Pri tem je nemogoče, da bi oblikovanje napredovalo povsem skladno in da bi otrok z novimi spoznanji, ki mu jih šola in življenje posredujeta razmeroma naglo, takoj uspel primerno oblikovati tudi svoj izraz. Zaradi tega je razumljiva vrsta sintaktičnih pojavov v otrokovem govoru in pisavi, ki se precej razlikuje od zahtev normativne slovnice. Ti pojavi so posebej pogostni v dobi, ko otrok polagoma opušča zgolj zaporedno navajanje konkretnih predmetnih vtisov in začenja uporabljati najrazličnejše pojmovne zveze. Včasih so ti pojavi tudi zgolj stilističnega značaja, povečini pa so sintaktične napake. Članek naj opozori na nekatere teh pojavov, ki nikakor niso samo naša posebnost, ampak jih prav tako poznamo tudi iz drugih jezikov (Havers, Handbuch der erklärenden Syntax, Heidelberg 1931). Gradivo zanj je bilo zbrano v šolskih letih 1952/53, 1953/54 in 1954/55 iz šolskih in domačih nalog dijakov brežiške gimnazije od 2. do 8. razreda.

Raziskovanje otroškega izraza se v jezikovni teoriji omejuje pretežno na raziskovanje začetkov otrokovega govora, to je na oblikovanje glasov, poimenovanje oseb in predmetov ter posnemanje in tvorbo prvih stavkov. Vrsta modernih angleških psihologij zaključuje pojem prvega otroškega jezikovnega razvoja nekako s šestim letom starosti, ko se je otrok lahko doma in v okolici priučil najpotrebnejših izrazov. Pravijo, da mora v tej starosti razlikovati osnovne barve, prva števila, da mu ni več tuja oznaka za čas in da pozna nekatere izraze za denar in podobno. Šola pomeni prvi prehod k popolnejšemu oblikovanju otrokovega izraza. Pogovorni in knjižni jezik polagoma izpodrivata dialekt, kolikor nimata v otrokovem življenju povsem nove družbene funkcije. Poleg tega pa se otrok uči svoje vtise tudi zapisovati. V tem novem okolju se otrok do devetega, desetega leta uči rabiti tudi daljše stavčne zveze, kar je seveda odvisno od spoznavne stopnje.

Zaporedno dojemanje in podajanje misli je značilno predvsem za otroka, prav tako pa tudi za sproščeni in miselno neobteženi vsakdanji pogovor odraslega. Vidnejša razlika pa je v pisanju. Medtem ko zna povprečno šolani odrasli urediti svoje misli in čustva v skladu z navado v knjižnem jeziku, v katerem se izraža, zapiše otrok svoje vtise drugače, in sicer tako, kakor si slede v njegovih mislih. V prvi, po šolanju osnovnošolski dobi je to posebnost otrokovega stila, ki se izraža na podobno zaporeden način sprejemanja in oddajanja vtisov tudi v otrokovi risbi. Ko pa se začne spreminjati otrokov stvarni način mišljenja v pojmovnega, ko išče vzročnih zvez med posameznimi dogodki in dejstvi — to je ne-

kako v starosti od dvanajstega do štirinajstega leta, včasih tudi kasneje — so zlasti v otrokovem zapisu pogostne sintaktične anomalije, kakor nepopolno, eliptično izražene misli, naknadno pojasnjevanje, pomensko in oblikovno križanje, anakoluti, različne gramatično napačne zveze in podobno. Učitelj bi moral na prvi stopnji in tudi pozneje ločiti sintaktične pomanjkljivosti od stilističnih posebnosti. Zlasti na višji stopnji je nujno, da te pojave natančno analizira in razloži, kako so take oblike nastale. Iz analize bi dobili spretno miselno igro, rezultat pa bi povzročil večjo pozornost pri zapisovanju in, kolikor gre tudi za pripoved, pri oblikovanju misli sploh.

Razlogi vseh teh pojavov so številni in zelo zapleteni. Pogojeni so v prepletajočih se miselnih reakcijah, ki navadno ne najdejo v govoru primerne in zadovoljivega izraza, kajti običajno je mnogo več psihičnih pojavov in reakcij kakor adekvatnih izraznih sredstev zanje. Med pogoji in silnicami, ki govor oblikujejo, je pogostna razlika, ki sproži ta ali oni sintaktični pojav ali napako. Ob analizi vzrokov se je zato težko omejiti le na eno od psiholoških in socioloških dejstev, običajno so pojavi pogojeni v različnih stopnjah zaznavanja, ki si med seboj nasprotujejo.

Za otroka kakor za odraslega v vsakdanjem govoru velja, da mu sledijo misli in izrazi brez trdnejše notranje povezanosti. Izraz je vedno podvržen najrazličnejšim emocijam: razpoloženju, občutkom in čustvom. Obvladovanje afektov je vezano na intelektualno stopnjo in na temperament. Otrok je emocijam docela podvržen. — Posebej vplivata predvsem na otroka domišljija in spomin. Obnavljanje dogodkov in doživetij je vezano na posamezne točke, ki se ohranijo v zavesti in so med seboj kaj malo povezane. V otrokovi predstavi so predvsem nezanesljivi pojmi časa in kraja in še posebej časovnih in krajevnih relacij, saj je zelo dolgo otrokova in tudi mladostnikova najzanesljivejša časovna predstava sedanost. Pravilna predstava se razvija zelo počasi, od tod izredno številne anomalije v govoru in zapisu — tako pri otroku kakor pri mladostniku (najbolj pogostne morda pri indirektnem govoru).

V človekovem vsakdanjem govoru si sledijo posamezne ugotovitve zaporedno, druga za drugo, običajno brez izrazitejše vzročne povezave, ki je v tem sekundarna. Zaporedno mišljenje in navajanje nastane zato, ker je miselna koncentracija v kakem trenutku premalo močna, da bi v hipu obdržala in spojila vse potrebne zveze ob določenem predmetu ali dogodku. V takem primeru sledi objektni stavček običajno kot nekakšno okrnjeno dopolnilo glavni zvezi subjekta in povedka in morda prvega objekta ali dopolnila. (Deklica pravi: Vezla sem prtiček, rože sem vezla vanj. Itd.) Pojav je precej razširjen v jezikih, kjer šola ne utegne izoblikovati urejenega izraza. Dialekt in pogovorni jezik ne uporabljata dolgih period, ki so običajne v knjižnem jeziku, kjer se stavki logično stopnjujejo. Za zaporedno navajanje sta značilna predvsem dva jezikovna pojava: priredno zaporedje samih enakovrednih glavnih stavkov, parenteza ali vrivanje posameznih dopolnil, epeksegeza ali dodatno pojasnilo. Nadaljnja značilnost človekovega vsakdanjega govora je v tem, da so asociacije alogične in pogojene v vrsti zunanjih, povsem slučajnih in nebitvenih momentov. Posamezne asociacije se pri zaporednem na-

vajanju kakor v verigi vežejo druga na drugo. Zaradi nenadne asociacije pa se pogosto utrga nit prvotne misli — posledica je prekinitev prve konstrukcije in nadaljevanje v drugi ali anakolut. Otrokov način mišljenja je poleg tega še egocentričen, pozneje, v dobi doraščanja, pa osredotočen bolj na predmet kakor na posredovanje oziroma opisovanje predmeta, zato ne izrazi vseh potrebnih oznak, ampak samo tiste, ki se mu zdijo najnujnejše ali najmočnejše. V tako neurejenem razmerju med mislijo in sporočanjem opusti posamezne pomenske zveze, stavčne člene ali cele stavke — nastanejo elipse vseh vrst.

Poleg teh glavnih smeri v otrokovem miselnem procesu moramo omeniti še vrsto lastnosti, ki po svoje močno vplivajo na obliko otrokovega izraza. Med njimi so: 1. nazornost izraza, ki je nehotena in izvira iz konkretnega zaznavanja (konkretno zaznavanje je značilno za otrokov miselni svet, od tod tudi oživljanje posameznih pojmov in predstav); 2. prizadevanje po kar se da ekonomičnem izrazu, ki se veže z vsemi navedenimi oblikami mišljenja. Zaradi vseh lastnosti in različnih vplivov nastanejo razne parenteze, dodatna pojasnila, okrajšave, pomenska križanja in podobno.

Pri analiziranju je potrebno upoštevati vsaj navedene značilnosti otrokovih psihičnih pojavov. Prav tako je potrebno polagoma, primerno posameznim razvojnim stopnjam, otroka navajati na logično in sintaktično enotno zgradbo knjižnega jezika.

Najpogosteje in najjasneje naletimo na te probleme ob elipsi, kakor imenujemo izpad stavčnega člena v prostem in zloženem stavku. Pojav je v govorjenem jeziku malone pravilo, kajti v govoru indirektna izrazna sredstva dopolnjujejo besede. Elipsa nastane zaradi težnje po ekonomičnem izrazu in pogosto zaradi navala neurejenih asociacij. »Prostemu in zloženemu stavku včasih manjka kak člen, ki ga oblika stavka zahteva, a ga lahko dopolnimo v mislih, ker je obsežen v okoliščinah. Tak stavek je po obliki nepopoln, po pomenu (vsebini) je popoln, rabimo ga zlasti v živahnem govorjenju« (Breznik, Slovenska slovnica 4, § 321). Elipsa je sintaktična napaka, kadar je izpuščen pomensko in oblikovno važen stavčni člen, kar utegne povzročiti razna križanja in druge izrazne pomanjkljivosti.

V primerih: Moja želja je bila vedno samo učiteljica in izgubila sem željo do učiteljice je dijakinji 3. gimn. zaradi izpada celega stavka izraz učiteljica nekaka formula, ki pomeni: da bi postala učiteljica. Intenzivno razmišljanje o posledici (egocentrično, zelo osredotočeno mišljenje) je povzročilo elipso celega stavka oziroma redukcijo pomenske zveze na en sam samostalnik.

Iz močne težnje po nazornem in kratkem izrazu izpade objektni stavek in ga zamenja en sam izraz. Zaradi izpada stavka uvrščam tudi ta primer med elipse. Pojav je značilen za prve slabotne pojmovne predstave težjih problemov. Dijak 3. gimn. namreč piše: Ob vstopu v muzej smo videli, da se razvija po družbenem razvoju. Najprej vidimo uporabo starih posod, verižic ter glinasto posodo. Napačen je že prvi stavek, ki ga navajam zaradi vse zveze. Otrok napačno uporablja izraz se razvija

namesto je urejen. V drugem stavku otrok ne rabi pravilno abstraktnega pojma uporaba, ki se ga verjetno ne zaveda, ampak izrazi z njim misel opuščenega stavka: kakšno posodo so uporabljali stari. Subjekt tega opuščenega stavka (stari) je izrazil otrok kot atribut k objektu (uporaba starih posod), odvisnemu od abstraktnega izglagolskega samostalnika, ki nadomešča določno glagolsko obliko v opuščenem stavku.

V osredotočenem obnavljanju kakega dogodka je pozornost usmerjena samo na predmet, ki ga opisuje. Če uporablja pri tem abstraktne izraze in te stavke potem priredno veže z drugimi, v katerih je predmet sam objekt oziroma subjekt, nastanejo zaradi omejene pozornosti napake: Pogled na slap je res prekrasen ter je zelo obiskovan (3. gimn.). Ker je učencu v spominu le predmet — slap — mu zbledi vsebinska razlika v zvezi pogled na slap; tako je razumljivo opuščanje subjekta v drugem delu.

Podoben primer je v razširjenem stavku: Zato tudi pozimi lepota dreves ne zaostaja za drugimi letnimi časi (2. gimn.). Zaradi dolge zveze in zaradi težnje po ekonomičnem izrazu nastane elipsa objekta in njegova atributa (oziroma elipsa drugega subjekta v komparaciji). Stavke bi se moral pravilno glasiti: Zato tudi pozimi lepota dreves ne zaostaja za lepoto dreves v drugih letnih časih. Vsebina otrokove misli je, da je drevo prav tako lepo pozimi kakor v ostalih letnih časih, poudarek je torej na dopolnilih, ki stopijo s tem v ospredje. Ker je v nalogi konstruiral misel s tega stališča in izbral namesto pridevnika abstraktni samostalnik, je kaj lahko nastala napaka.

Pri težjih pojmovnih zvezah, ki pritegnejo dijakovo pozornost, je zlasti v priredju pogostno vezanje dveh stavkov, ne da bi bila povedka v skladu z dopolnili: Ti niso imeli več človeka kot za nekako bitje, ki bi ne imelo nobene notranjosti in brez razuma, temveč so skrbeli za svojo izobrazbo (5. gimn.). V drugem delu relativnega odvisnika je izpuščen predikat, ki ga zahteva zveza brez razuma: bi bilo brez razuma. Videti je, da se dijak vseh zvez sploh ni dodobra zavedal, saj je napačno zapisal tudi zvezo imeti za, s tem da je dodal še primerjalni veznik.

Iz vseh teh primerov je videti, da je obseg otrokovih misli zelo ozek, da nastanejo anomalije povečini v primerih, ko skuša s kratkim izrazom preiti običajni in naravni način pripovedovanja.

Kakor elipsa je tudi kontaminacija, to je križanje dveh ali treh konstrukcij ali vsebin, posledica zapletenega psihičnega procesa. Težnja po ekonomičnem izrazu in trenutno prekipevanje različnih izraznih možnosti pogosto povzroči napačne zveze. Najrazličnejša križanja so kakor elipse sestavni del govora, prav tako pogostne pa so tudi v zapisih, ko v zavestni dejavnosti iščemo pravičen izraz.

Gramatične napake zaradi križanja zvez so nastale v naslednjih primerih: Pred menoj je prišla nepozabna prijateljica (3. gimn.). Do križanja je prišlo zaradi zveze: Pred menoj se je znašla in k meni je prišla. Zamenjava obeh zvez in morda

tudi trenutna zamenjava stališč (stanje oziroma posledica — akcija) je povzročila napačno predložno zvezo ob glagolu priti. V primeru: Ampak usoda mi ni uspela (3. gimn.) gre za križanje zveze: mi ni uspelo in usoda mi ni dala ali usoda mi ni bila mila. Do napačne uporabe predloga v primeru Kraljevala je kakor kraljica na svojem kraljestvu je prišlo zaradi križanja konkretne predstave zveze kraljevati na prestolu in abstraktne zveze kraljevati v kraljestvu, pri čemer je prevladala konkretna zveza.

Podoben pojav, kakršnega smo skušali analizirati v odstavku o elipsi, namreč, da predstavlja kak izraz poseben, nov pojem, ki je specifičen za dijakov psihični proces, je v primeru: Čas, ki ga imam popoldan za učenje, rada včasih zamenjam z drugim delom, zlasti s čitanjem knjig ali igro (5. gimn.). Stavek je gramatično pravilen, križanje je le med pomenskimi možnostmi posameznih delov tega zloženega stavka. Zveza: čas, ki ga imam popoldan za učenje predstavlja en pojem, ki ga je mogoče deloma nadomestiti z izrazom učenje, kar pa ne obsega dovolj točno osnovne misli: gre namreč za razdelitev časa, ki je na razpolago. Ker predstava o posameznih izraznih možnostih ni dovolj jasna, si je dijakinja pomagala povsem neposredno, pri čemer je nastalo pomensko križanje.

Pomensko križanje, spet po principu: abstraktno-konkretno, je tudi v primeru: Ko bi sedaj prenehalo deževati, bi se še morda spremenila zemlja iz slabe pomladi v dobro poletje (2. gimn.). Pojem zemlja pomeni drugošolcu žita in druge poljske rastline, ki bi lahko uspevale le v ugodnih vremenskih razmerah poleti, če je že bila pomlad deževna in je bilo ves čas slabo vreme. Ker se mu zdi točna zveza predolga in prezapletena in se je verjetno ne zaveda, se izrazi kratko, pomeša posamezne pojme med seboj ter jih samostojno spremeni. Kakor mu pomeni zemlja setev, tako mu tudi časovna pojma pomlad in poletje z epitetonoma slabo in dobro pomenita le vremensko opredelitev.

Ker je kontaminacija zamotan psihični pojav, je potrebno, da se učitelj v napake te vrste poglobi in jih ostro loči od stilnih posebnosti. Prav te vrste napake, če ostanejo nekontrolirane, lahko povzročijo občutne anomalije v individualnem izraznem sistemu.

V asociativnem mišljenju je osnovni vzrok za anakolut, ki nastane takrat, kadar sredi sestavka ena konstrukcija preneha in se začne druga. Anakolut nastane često zaradi nenadne parenteze zaradi kakšne trenutne asociacije, ki se takoj vključi v govor. Ker je s tem prvotna stavčna konstrukcija kaj lahko porušena, se stavek nadaljuje v drugi konstrukciji. V zapisu pomeni anakolut sintaktično nepravilnost v razmerju do logične in vseskozi enotne strukture knjižnega jezika. V otroškem pisanju je anakolut zelo pogosten zaradi tega, ker je otrokova pozornost usmerjena na en sam predmet, trenutna asociacija na drug predmet ali dogodek pa spelje pažnjo drugam — rezultat je prelomljena konstrukcija.

Do anakoluta pride zelo lahko ob relativnih stavkih, ki ločijo glavni stavek na dvojce: Vsakega, katerega vprašaš, kaj mu je bilo najbolj všeč, bo rekel planine (4. gimn.). Akuzativ relativnega zaimka je pritegnil nominativno obliko subjekta glavnega stavka vsak in zaradi sintaktično neupravičenega akuzativa (attractio inversa) je zveza za drugim odvisnikom prekinjena. Zaradi ekonomičnosti je verjetno elipsa tudi v zadnjem delu: bo rekel planine, namesto: bo rekel, da planine. Isto velja za primer: Rastlina, ki obrodi seme, jo človek požanje ali od mre sama. V tem primeru se konstrukcija nadaljuje s ponovljenim objektom — prvega je po attractio inversa kakor v zgornjem primeru pritegnil nominativ relativnega zaimka ki.

Anakolut je pogosten tudi v daljših zvezah, ki so med seboj smiselno le rahlo povezane: Lahko pa tak otrok pride v družbo in spozna, da ni prav, česar se je naučil, bo seveda skušal naravnati tudi sam sebe v isto smer (8. gimn.). Do prekinitve v konstrukciji je prišlo zato, ker je lagodni pripovedi v prvem delu sledila asociacija na posledice — izražena brez prehoda: pravilno bi namreč bilo: tedaj bo skušal..., še bolje pa v pogojno povezani konstrukciji: Če pa bo tak otrok...

Epeksegeza ali naknadno pojasnilo je posledica zaporednega mišljenja in navajanja, ki je usmerjeno najprej na predmet sam in šele potem, ko je predmet opredeljen, poišče tudi njegove lastnosti. Sem spadajo številne parenteze; ker je zveza med pojasnilom in konstrukcijo, kamor pojasnilo spada, pogosto pretrgana, pride ob epeksegezi neredko tudi do anakoluta.

Taka epeksegeza je na primer v stavku: Dež je za nas zelo velikega pomena, za naša polja (2. gimn.). Misel v prvem stavku je ohlapna, izraz za nas misli ne precizira dovolj, od tod stvarno pojasnilo: za naša polja. To pojasnilo nadomestuje sklepanje, ki ga iz vse zveze razumemo: dež je potreben za polja, ker pa polja izkoriščamo, je potreben tudi za nas. Pojasnilo je eliptično in priplepljeno k celoti brez primerne zveze. — Tipičen primer zaporednega opisovanja je v stavku: tabla je dana v okvir, ta okvir pa je les (2. gimn.). Misel prvega stavka obsega le dejstvo, da je tabla uokvirjena, ne more pa obseči tudi opisa snovi, iz katere je okvir, zato drugo misel izrazi s posebnim dopolnilnim stavkom, ki zanimivo izpričuje otrokov spoznavni proces.

Posebne vrste epeksegetična dopolnila so izražena z relativnimi stavki, ki so pogosto daleč od svojih izhodišč: Vrata v razredu so zelo zamazana in razpokana, čez katera prihajajo profesorji in profesorice (2. gimn.). V sami zvezi je stara ljudska kontaminacija izrazov oz. zvez prag in vrata, zato čez katera (skozi vrata : čez prag). Pri opisovanju šolskega prostora je dijak najprej opisal zunanje značilnosti, nato pa je moral v dopolnilu, pa čeprav ni bilo vezano na izhodišče, povedati najmočnejšo asociacijo v zvezi s temi vrati: skoznje prihajajo vzgojitelji. Primer sam je napačen, vendar je zvest odraz doživljanja. Prav tako izzveni kot dopolnilo rela-

tivni odvisnik v temle primeru: Te in še vse vrste predmetov sem prodajala, katere je sestra kupovala (4. gimn.). Pojemovna zveza bi zahtevala prirejeno zvezo pojmov prodajati in kupovati, iz ostalega teksta pa je mogoče razbrati, da je bilo za dijakinjo važnejše dejstvo, da je prodajala, kakor, da je kupovala. In zaradi tega je prišlo tudi do sintaktično napačnega podredja. — Težave v kopičenju atributov so povzročile napačno relativno epeksegetično konstrukcijo v zelo pogostnem primeru: Skozi zadnje okno naše hiše pa se je videlo na sosedovo dvorišče, ki je bil mesar (2. gimn.). Svojino izražamo v slovenščini pri živih bitjih s svojilnim pridevnikom na -ov, če sta dva izraza, pa s svojilnim genitivom. V našem primeru bi bilo torej prav: ...se je videlo na dvorišče soseda mesarja. Ker je otroku sosedovo dvorišče pravzaprav ena sama sintagma, izrazi drugo dopolnilo z napačno postavljenim relativnim stavkom.

Nenadni parentetični vrinki med relativni stavek in njegovo izhodišče povzročajo primere, kakor: Zanimajo me razne stvari, razen matematike, ki jih skušam doumeti. Ker si asociacije zaporedno slede, je izraz razen matematike vrinjen v sicer normalno zvezo glavnega stavka z relativnim odvisnikom, zaradi parenteze pa je naravna zveza prekinjena in relativni odvisnik postane epeksegeza.

Zaradi parentetičnega navajanja dopustnega odvisnika pride do epeksegeze tudi v naslednjem primeru: Mnogo bolj pa se spominjam kraja, čeprav sem bila takrat še čisto majhna, okoli Ptuja (2. gimn.). Ob ugotavljanju, da se spominja, kljub temu, da je bila majhna, za hip pozabi na krajevno dopolnilo — ki izzveni kot epeksegeza.

Iz docela istih razlogov kakor vsi že omenjeni pojavi nastajajo v otroškem jeziku številne perseveracije, to je odstopi od veljavne gramatične strukture. Te vrste napake pričajo o razmeroma težkem otrokovem privajanju na gramatični sistem četudi materinega jezika. Oblike sicer žive v njegovem izrazu iz vsakdanje rabe, vendar ne da bi se jih zavedal. Pomena in funkcij posameznih oblik se otrok ne zaveda dovolj trdno, tudi če se jih uči v šoli, posebej še, ker je pouk razmeroma formalističen.

Glavni pojavi sintaktičnih perseveracij so tile: 1. Perseveracija gena: v tem pojmu so obsežene napačne zveze pridevnika z odnosnico, napačna zveza svojilnega zaimka s samostalnikom, zveze z več subjekti in glagolsko število, pri opisnih oblikah tudi spol in podobno. 2. Perseveracije sklonov, kamor štejemo najrazličnejše napačne zveze pri posameznih glagolih. Sem sodijo tudi pogostne atrakcije relativov (tudi *attractio inversa*). 3. Perseveracije pri glagolu obsegajo različne zveze naklonov v posameznih odvisnikih in v glavnem stavku, napačno uporabo časov in števil. 4. Zelo številne in najmanj vidne so perseveracije pri besednem redu. Te nastanejo na primer, kadar se v povedni stavek vnese zaradi neposredne predstavnice zveze besedni red vprašalnega stavka in podobno. Perseveracije nastanejo tudi, kadar otrok

mehanično uvede podredni veznik, ne da bi pri tem spremenil besedni red podrednega stavka, kakor to zahteva zveza.

Med perseveracije genusa in števila sodi primer: V tej vojni je padlo mnogo žrtev, ki je prelivalo kri za svobodo, v kateri lahko mi sedaj svobodno živimo (4. gimn.). Povedek prvega relativnega stavka je vezan na gramatikalni subjekt glavnega stavka mnogo, pri čemer pa učenec ni upošteval smiselnega subjekta: žrtve.

Perseveracije besednega reda so v primerih: Kakor vsaka stvar ima svoj pomen, tako imajo tudi dežne kapljice nekakšen pomen (2. gimn.). V odvisnem stavku je opuščena inverzija predikata in subjekta in je uporabljen isti besedni red kakor v glavnem stavku. Prav tako zapostavlja četrtošolec apozicijo v primeru: Tudi vsak obrtnik sprejme rajši učenca revnega, samo da ima šole. Zapostavljena apozicija ima v tem primeru nekaj več kakor samo atributen pomen, apozicija revnega pomeni namreč prav toliko, kolikor bi pomenil dopustni odvisnik: čeprav je reven, zaradi tega je verjetno apozicija postavljena za samostalni, kar je v našem besednem redu perseveracija.

Našteti primeri predstavljajo nekaj glavnih tipov sintaktičnih napak, ki se stalno ponavljajo v otroškem jeziku in še posebej v jeziku doraščajočega in so povsem razumljivi iz otrokovega in mladostnikovega spoznavnega sistema. Članek skuša opozoriti nanje, kajti pri jezikovnem pouku se jih običajno premalo zavedamo in jih popravljamo mehanično brez analize in brez razlage, s čimer izgubljammo priložnost, ob konkretnih primerih oblikovati otrokov miselni proces in s tem tudi otrokov izraz.

S tem vprašanjem je močno povezano vprašanje stilističnih posebnosti v otrokovem pisanju. Isti način mišljenja povzroča namreč tudi poseben način pismenega izražanja misli. Ker je otrokov slog sintaktično lahko popolnoma v redu, ne sodi v poglavje o napakah, vendar pa ga moramo pri jezikovnem pouku upoštevati. Za ta slog je značilno zaporedno navajanje, polno dodatnih pojasnil, posebna metaforika, ki nastane po križanju raznih predstav, in podobno. Primer izrazitega otroškega stila je v stavkih: Pišem tudi dnevnik, v katerega opisujem doživljaje. Doživljaje s svojimi tovariši in tovarišicami. Pri tem se z Markom, to je moj tretji brat, največkrat skregam. (4. gimn.) Izražanje je omejeno na najožje stavčne enote, vsa pojasnila sledijo v dopolnilnih in nepopolnih stavkih. Svojevrstna je tudi otrokova metafora: Velika okna, ki so na zahodni strani, nam lepo kažejo cesto in ljudi, ki se sprehajajo in hodijo po raznih opravkih. (2. gimn.) Podoba (asociacija na filmsko platno) je zelo živa. K obravnavi šolskih nalog moramo pritegniti tudi takšne stilne posebnosti. Namen jezikovnega pouka je ne le oblikovati izraz, ampak predvsem navaditi učenca tehnike jezikovnega sistema, pri tem pa je treba ohraniti in spoštovati način izražanja vsakega posameznika.